

Афанасьев О.И., Василенко І.Л.

ФУНКЦІЇ НАРАТИВУ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ

Одеський національний політехнічний університет

Одеська національна академія зв'язку ім. О.С.Попова

Введення

У сучасній дослідницькій літературі надзвичайно затребуваним виявилось поняття наративу. За останні 20-30 років воно покинуло межі наратології, тобто, спеціально йому присвяченій дисципліни, і широко використовується в соціально-гуманітарних, природничих, медичних, правових, філософських текстах. Причин цьому безліч: від усвідомлення важливості оповідань в людському житті до дослідження ролі наративів в науковому дискурсі.

Вже можна вважати безперечним, що наукові тексти, особливо соціально-гуманітарні (історичні, літературознавчі, психологічні, економічні, педагогічні, соціологічні та ін.) пронизані наративами. Зрозуміло, мають місце і ненаративні частини таких текстів, наприклад, дедуктивні викладки, математична обробка емпіричного матеріалу, історичні хроніки і т.п. Однак вони ніколи не грають самостійної ролі, а обов'язково укладаються в цілісний текст, забезпечуються лінгвістичними «фігурами», так чи інакше інтерпретуються, що без наративів нездійсненно. Не буде перебільшенням сказати, що ненаративні структурні складові будь-якого наукового, як і ненаукового, тексту підпорядковані його наративним структурам. Якщо в природничих науках це не так кидається в очі, і необхідне спеціальне дослідження для доказу подібного факту, то в гуманітарних науках наративні структури представлені досить явно, а головне відіграють таку величезну роль, що їх неможливо усунути з гуманітарних дисциплін. Це неодноразово продемонстровано різними авторами [1; 2; 3; 4]. Функції, виконувані наративами в наукових текстах, різноманітні: це і впорядкування, і пояснення, і опис, і демонстрація закономірності і навіть

неминучості того чи іншого феномена і багато інших. Видається, що особливе значення мають репрезентативна і конституююча функції наративу. Вони менш очевидні, ніж інші, а їх обговорення часом супроводжується запеклими суперечками, оскільки зачіпаються світоглядні та методологічні установки дослідників.

1. Наратив і реальність. Репрезентативна функція наративу

Одна з головних проблем, що виникають при дослідженні наративу, це співвідношення самого оповідання з тим, про що розповідається. Зміст оповіді, що розвертається в наративі, не існує як такий, сам по собі, а виявляється пов'язаним різними способами зі структурою, формою і цілями його письмовій або усній презентації [5, с. 33]. Іншими словами, сам опис може бути наративним, але наратив не є простим описом наявних речей і подій, що відбуваються. Історії розповідаються з певних позицій, в певному контексті, через що представляється далеко не вся реальність, та й то по-різному. У той же час опис подій не є винятковим винаходом оповідачів, оскільки говорить про реальні речі і події. Прикладом можуть служити тексти в підручниках з історії, коли історичні події, що дійсно мали місце, шикуються в контекстах розвитку, прогресу або навпаки - занепаду, не кажучи вже про ідеологічні інтерпретації. Досить вказати на подію Бородінської битви у війні 1812 року. У російській історичній літературі вона описується як перемога Кутузова, у французькій – як перемога Наполеона.

У таких ситуаціях часто виникає проблема репрезентації, в рамках якої вирішується ряд питань: про що саме говорить наратив, як він говорить, кому і з якою метою? Вже цим проблема репрезентації в наративі відрізняється від репрезентації в теоріях, законах, поняттях і інших засобах представлення знання, особливо в природничих науках. Науковий опис зазвичай, особливо спочатку, не задається вищенаведеними питаннями, оскільки норми і стиль опису, а часто і концептуальний апарат, вже задані відповідною дисципліною, особливо в рамках «нормальної» науки. Лише пізніше, в ході трансляції наукового опису може виникнути необхідність додаткового роз'яснення або

ув'язки нового опису з наявними. Чи розуміють даний опис члени наукового співтовариства – питання важливе, але не першорядне. Максвелл, Ейнштейн, Бор адресуючи свої тексти науковому співтовариству, орієнтувалися в першу чергу не на ідеал зрозумілості, а на ідеал науковості, об'єктивності та ін., не дуже думаючи про тих, кому опис призначався, незважаючи на те, що в особистих зустрічах, дискусіях, листуванні і т.п. форма представлення знання деколи відточувалася. Зокрема, через це їх теорії певний час не сприймалися сучасниками. Хоча, звісно, неявні лінгвістичні та нарративні структури були присутні і там. Але сам нарративний опис, навпаки, в першу чергу орієнтується на адресата. До нього звернені мета розповіді, підбір фактів, засоби і мова опису, форма наративу і сам сюжет. У цьому сенсі науковий опис за своєю формою може бути ненаративним, точніше сприймається як такий. Крім того, науковий опис «підганяє» факти не під мету розповіді або під «зрозумілість», а під вихідні теоретичні принципи. У такому випадку нарративна «осюжечеваність» не обов'язкова, отже, підбір фактів або подій може буде іншим. Правда, слід підкреслити, що таким способом наратив не зникає, а лише ховається.

Наративний опис, ведучи оповідь до кінця сюжету як до мети, явно чи неявно припускає наявність такої мети в дійсності. В онтологічних доктринах минулого, особливо доктринах Нового часу, мета, різноманітні цілі, передбачалися не тільки там, де діють люди, в суспільстві, в історії, але і в природі. Подібний погляд нав'язувався як повсякденним досвідом постановки та досягнення людських цілей, так і теоретичними міркуваннями, особливо впливом телеологічного вчення Аристотеля. Падіння підкинутого каменя на Землю, наприклад, пояснювалося наявністю мети у кожного предмета, у тому числі у каменя, який прагнув зайняти привілейоване положення в центрі космосу, яким і вважалася Земля.

Наука і філософія, особливо в період становлення науки Нового часу, багато сил і часу витратили на те, щоб виключити з наукових описів цілі. Бекон, Декарт, Спіноза, Ньютон, розрізняючи фізику і метафізику, виключали

кінцеву причину і мету з природи і відповідно з фізики. «Весь рід тих причин, які звичайно встановлюють через вказівку мети, непридатний до фізичних і природних речей» [6, с. 374]. Усунення принципу доцільності з природознавства Нового часу перетворило природу в незавершений ряд, який не має кінця і сенсу, і тим самим в значній мірі, хоча і не повністю, елімінувало подібні наративи з природничонаукових описів.

З кінця ХХ століття цілі суб'єкта, раніше виключені з науки в ім'я об'єктивності, тепер в тій чи іншій мірі осмислюються як доповнення до неусувної з науки об'єктивності, що фіксується поняттям постнекласичної науки і раціональності як сенсу і доцільності. «Постнекласична раціональність враховує співвіднесеність знань про об'єкт не тільки із засобами, але й з ціннісно-цільовими структурами діяльності» [7, с. 18]. Більш того, «тільки в тому випадку, якщо ми повернемо раціональності її споконвічне значення, якщо зрозуміємо її як розум, як сенс, ми зможемо покласти в основу як наук про природу, так і наук про культуру єдине начало, єдиний принцип доцільності, подолавши, нарешті, їх застарілий дуалізм» [8, с. 14]. Все це зажадає аналізу природознавства на міру допустимості в ньому наративів.

Однак в історичних описах наративна структура зберігалася завжди. Мабуть, звідси вона неусувна, за винятком історичних хронік. Але до останніх історична наука не може бути зведена. Отже, напрошується висновок про принципову наративність описів і пояснень в історичних дисциплінах, а можливо і у всіх гуманітарних науках.

Аналіз репрезентативною функції наративу пов'язаний, насамперед, з визначенням реальності. Можна було б сказати, що під реальністю, яку досліджує, наприклад, історик, розуміються події, що сталися в минулому. Але дослідник виділяє окремі події, виходячи зі свого дослідницького інтересу. Причому ці події дані йому деяким історичним документом, написаним деяким автором. Навіть якщо автор ніяк не витлумачив записані події, він все одно їх чомусь виділив, залишивши тим самим свою присутність, свій голос в документі.

На думку відомого фахівця-наратолога Х. Уайта, історії виробляються з різних свідчень, фактів, хронік за допомогою операції, яку він називає «осюжечиванням». Іншими словами, фактам, які «у своєму необробленому вигляді взагалі не мають сенсу», надається певна форма. Уайт звертається до робіт Леві-Стросса, який стверджує, що узгодженість будь-яких нібито даних рядів історичних фактів є узгодженість оповіді, але ця узгодженість досягається тільки підгонкою «фактів» до потреб форми оповіді. У цьому сенсі «історія ніколи не звільниться від природи міфу» [9, р. 43].

Таким чином, реальність ніяк не дається нам «сама по собі», вона говорить безліччю голосів, які цю реальність інтерпретують і навіть можуть змінювати до невпізнання. Зокрема, в одному контексті дана подія може бути зазначена як істотна, а в іншому бути викреслена як несуттєва. Тим не менш, очевидно, що реальність в історичних документах представлена. Але про її репрезентацію можна говорити лише в певному сенсі, в рамках виділеного дослідником голосу, коли виявлені наміри, цілі і взагалі контекст досліджуваної епохи. Тим самим питання про «справжню» реальність знімається. Статусу об'єктивності набуває та репрезентація, яка краще інших за деякими підставами. Іншими словами, ми як би самі створюємо реальність у вигляді певних історій, вибудовуючи її за правилами наративу. Реальність заміщається розповіддю. У цьому сенсі розповідь не має референта, вона самореферентна. Вказівка на деяку реальну подію, яка дійсно мала місце, є лише наша матеріалістична або наївно реалістична інтуїція. Але для опису, пояснення, розуміння події вона нічого не дає, оскільки одна подія або їх ряд безглузді поза зв'язком, поза цілісністю, поза метою оповіді, отже поза наративом. Події виділені з нескінченного нагромадження явищ, їх зв'язків і відносин, причому виділені не обов'язково по якомусь одному фактору. Все це дає право стверджувати, що події або історична реальність "в собі" – це лише тільки «проста» послідовність без початку, середини і кінця, яку, втім, ще нікому не вдавалося репрезентувати в чистому вигляді внаслідок нескінченності подій, що вміщуються в неї.

У цьому сенсі репрезентативна функція наративних описів відрізняється від ненаративних, наприклад, від фізичних. Фізичні теорії, окрім своїй логічної або математичної структури, мають ще й фізичне значення, тобто, відносяться до реальних об'єктів. В експериментальній фізиці поняття описують речі, що чуттєво сприймаються, іншими словами, мають безпосередню референцію і репрезентацію. Але і в теоретичній фізиці при опосередкованій референції, коли поняття описують різні ідеалізації, в кінцевому рахунку, репрезентується річ. Чи є така репрезентація рецидивом механістичної картини світу і вимагає поліпшення в сенсі наративізації фізичної реальності або вона відображає особливі ненаративні структури реальності – це особливе питання. На думку ще одного відомого філософа і теоретика літератури Поля Рікьора наратив замість опису світу, надає лише пере-опис його. Наратив, каже він, має схожість з метафорою, яка є здатність «видимого як ...» і тим самим відкриває нам область «як якби ...». Функцію наративу в темпоральній відношенні, Рікьор називає так само, як і Уайт «осюжечиванням». Сюжет є посередником між подіями і розповідає історію, об'єднуючи хронологічне з не-хронологічним, трансформуючи події в історію, «схоплюючи їх разом в акті рефлексії і направляючи до висновку або мети» [10, р. 286].

Ще більш категоричні Й. Брокмейєр і Р. Харрі: «Ми будемо називати допущення про існування якоїсь єдиної, що лежить у підставі наративу, істинної людської реальності, яка нібито і повинна бути представлена в наративному описі, помилкою репрезентації» [11, с. 36]. Ця точка зору, очевидно, заснована на визнанні радикальної відмінності між матеріальним світом і соціальною дійсністю і можливостями їх репрезентації. «Матеріальний світ є дійсно складним і багатоаспектним, але кожна версія охоплює якійсь із аспектів одного-єдиного фізичного універсуму» [11, с. 35]. Всупереч думці авторів ці ж слова цілком можна віднести до соціального світу або світу культури в тому сенсі, що події людського життя дійсно відбулися, вони мали місце, так само, як і фізичні явища. Наратив охоплює і самі події, і їх взаємозв'язок як це робить і опис фізичного світу. Але наративний опис

одночасно є репрезентацією конструкції соціально-культурного світу, задаючи певні смисли і цінності, вибудовуючи певну логіку, домислюючи багато зв'язків, вбачаючи смисли, яких там не було. Тут простежується деяка аналогія з природничою теорією, яка відображаючи деякі аспекти реальності, одночасно ув'язує їх в особливе смислове поле, що задається, наприклад, мовою даної теорії. «З репрезентацією пов'язане концептуальне уявлення деякої реальності» [12, с. 16]. Не випадково і вчені та методологи науки, аналізуючи сучасні тенденції науки, відзначають, що «сучасна наука в цілому стає все більш наративною» [13, с. 51]. Навіть природничонаукові теорії, такі як механіка Ньютона або загальна та спеціальна теорії відносності, будучи продуктами наукового дискурсу, не є дзеркальними репрезентаціями субстантивної раціональності Всесвіту, а наративами, творчим вимислом теоретиків [14, с. 24]. Останні є суб'єктами наукової діяльності.

Хоча постмодернізм констатує «смерть суб'єкта» в плані розчинення його в соціокультурних структурах, є вагомими підстави стверджувати, що самі ці структури породжують його знову [15]. Однією з таких породжуючих структур є наратив, з якого суб'єкт неусувний. Відтворення суб'єкта, у свою чергу, ставить питання про об'єкт, а, отже, так чи інакше про співвідношення самого оповідання з тим, про що розповідається. Суб'єктно-об'єктні відносини, зокрема, дозволяють зафіксувати в гуманітаристиці ознаки традиційної науковості в теоріях, парадигмах, картинах світу. Тому не варто слідом за Ліотаром мріяти про заміну наукових теорій наративами. Мабуть це не можна здійснити. Тому й важливо виявити, як наративи працюють у наукових теоріях та інших текстах, зокрема, як вони пов'язують в єдине ціле реальність, що репрезентована з реальністю, що сконструйована.

2.Конститууюча і моделююча функції наративу

Репрезентативна функція наративу, як уявлення незалежної реальності, обертається простою констатацією того, що щось мало місце. Сенс це щось набуває тільки в наративі. Тому опис, що міститься в наративі, є одночасно

конструюванням смислового поля. Однак слід підкреслити, що це конструювання породжує особливі наслідки, що перетворюють реальний світ не тільки в «його картину», а й у світ людського буття, чого не робить природничонауковий опис зі світом природи. Природничонаукова картина світу, на відміну від наративного опису, не переробляє реальний світ, не пристосовує його під людські потреби, хоча може цьому сприяти через технічні та прикладні науки та інженерну практику, але це різні процеси. Наратив ж вписується в реальне життя, будучи її частиною, породжуючи багато її аспектів. Тому найбільш важливою представляється саме конституююча, що породжує саму реальність, функція наративу. У цьому пункті описово-конструктивна функція наративу принципово відрізняється від відповідної функції теорії, особливо природничої, і водночас схожа з нею. Будь-яка теорія також не є дзеркальним відображенням дійсності, а являє собою деяку конструкцію для кращого розуміння і пояснення реальності, а наратив не тільки модель деякої події, але його породжуюча модель, що видає себе за реальність і виробляє цілком реальні наслідки цього феномена. Зокрема, марксистський наратив, або точніше, метанаратив соціально-історичного процесу не тільки видавався за реальність, але і породив цілком реальну і у відомому сенсі досить життєздатну радянську реальність. Багато явищ культури виникають, в тому числі і завдяки конституюючій функції наративу. Наприклад, правила гри у футбол можуть бути викладені так, як зазвичай робить теорія з явищами, в даному випадку як опис відповідних дій футболістів на полі. Це також важливо, наприклад, для суддів, уболівальників і самих футболістів, які можуть, завдяки написаним правилам, відрізнити правильні дії від неправильних. Але тим самим лише уточнюється сенс гри, який вже заздалегідь відомий. До того ж, далеко не всякий опис висловлює сенс футболу. Тому добрий старий Хоттабич, не зрозумівши сенсу гри завдяки поверховому погляду і неадекватному опису, нагородив всіх гравців на полі м'ячами, щоб кожен міг досхочу пограти і не бився б за один-єдиний м'яч.

Але ж колись ці правила створили футбол саме як ту нову реальність з новими смислами, якої раніше не було. І всякий раз для тих, хто навчається футболу та обслуговуванню гри, її правила виступають наративом, що породжує цілу сферу нового буття зі своїми власними смислами: саму гру, футболістів, суддів, уболівальників, стадіони, футбольну інфраструктуру, величезні грошові потоки аж ніяк не «порожніх» грошей, та ще й з їх відповідною «прив'язкою» до футболістів, клубів, ЗМІ, телебачення, реклами тощо. Елементи цього наративу в принципі можуть виконувати й інші функції, реалізуючи інші види буття: заробляння грошей футболістами, клубами, телебаченням або відпочинок уболівальників з відповідною торговою або релаксаційною інфраструктурою та ін.

Аналогічно йде справа з біографіями та автобіографіями як літературним і науковим жанрами. Автобіографії являють собою наративи, що на перший погляд описують реальні життєві ситуації. Але в той же час і в першу чергу, вони конструюють саме життя, яке набуває той зміст, який заданий даною формою автобіографії, тією послідовністю, яку вибрали, і яка відповідним чином пов'язала факти. «За кадром» залишилося нескінченне число подій та їх зв'язків, які могли бути ув'язані іншими наративами, збудувавши тим самим інші життя. Більше того, автобіографічний наратив не тільки конструює минулі події в чітке ціле, він і в чомусь зумовлює подальшу поведінку людей, «подовжуючи» смисли, стимулюючи зусилля на досягнення певних цілей, заданих даним наративом, надаючи завершеність життєвим етапам, націлюючи на наступні досягнення.

У той же час наративи не групують явища довільно. Порядок оповідання в деякому розумінні об'єктивний. А саме в тому сенсі, що не задається тільки оповідачем, істориком чи іншим суб'єктом. Адже існують певні культурні норми, в яких сформувався суб'єкт і в яких розгортається реальне життя, культурна творчість і сама нарація. Тому наратив може виступати специфічною формою зв'язку між особистісною реальністю і культурою. Розповідаючи історії, ми конструємо себе в даній культурі. «Наратив - це слово для

позначення спеціального набору інструкцій і норм, які вказують, що слід і чого не слід робити в житті, і визначають, як той чи інший індивідуальний випадок може бути інтегрований в якийсь узагальнений і культурно встановлений канон» [16, с. 37].

Наративні форми можуть виступати як моделі реальності і застосовуватися для створення певної ситуації, наприклад, у випадку наративної стабільності. Для збереження стабільних відносин важливо постійно демонструвати непорушність, сталість, позачасовість таких цінностей як взаємна любов, батьківський або синівський обов'язок, чесність і т.п., навіть коли насправді вони не цілком відповідають ідеалу. Іноді це навіть смішно, а деколи і страшно, особливо під час засилля певних ідеологій. Особливо коли для них важливо трактувати зміни, що відбуваються, як прогресивний ріст і розвиток, а існуючі незручності, невдачі і страждання розглядати як неіснуючі або тимчасові на шляху до щасливого майбутнього. Тут реалізується прогресистський наратив. Так соціальна реальність у відповідні часові та просторові відрізки приймає ту наративну форму, яка виявляється більш відповідною для вирішення певних завдань суспільного життя.

В таких випадках не обов'язково бачити тільки підступи чи злий умисел ідеологів, що обманюють народ на догоду вузькогруповим інтересам, хоча й таке трапляється. Набагато важливіша та обставина, що в культурі і мові виробилися відповідні розповідні форми, в яких можна передати не тільки відчуття і настрої, але й глибокі і складні теорії. Мабуть, ці наративні форми склалися як спосіб переживання і осмислення злетів і падінь індивідуальних і соціальних доль, спресованих у відповідних мовних формах.

Виробництво тих чи інших концепцій тісно пов'язане з певними наративних схемами. Дійсно, оптимістичний наратив не може відповідати концепції Шпенглера, а марксистська теорія суспільно-економічних формацій не вкладається в песимістичний наратив. Але що визначає тимчасову співвіднесеність відповідних наративних форм і смислового змісту тих чи інших концепцій? Чому в один і той же час виробляються різні теорії в різних

наративних формах або чому люди вибирають песимістичні або оптимістичні варіанти? Сама концепція наративу не може дати відповіді, але надає підстави для його пошуку.

Наратив як модель деякого світу може представляти вигаданий світ, але дослідник або просто читач чи користувач, перебуваючи думками в цьому вигаданому світі, міркує, переживає, а головне, робить вчинки у світі реальному. У цьому плані наратив виступає своєрідною формою експерименту, в якому перевіряються введені уявою властивості вигаданого світу. Вже це дозволяє співвідносити конституюючу функцію наративу з моделюючою та експериментальної функціями. Крім того, вигадані персонажі часто продовжують жити в реальному світі як, наприклад, моральні образи або зразки, за якими конструюється і вивіряється реальна поведінка людей. Літературні образи Рахметова, Базарова, Онегіна, Печоріна та ін., були моральними орієнтирами для цілих соціальних груп і поколінь. У цьому сенсі наратив, конструюючи відповідну реальність, виконує моральну і світоглядну функції, будучи найважливішою частиною людського життя.

3. Функції наративу і гендерна проблема

Дослідження конституюючої функції наративу перспективне також і в плані прояснення ряду аспектів гендерної проблематики. Гендерна проблема висунулася на одне з центральних місць у сучасній гуманітаристиці. Це значною мірою пов'язано з наративним поворотом в методологічних штудіях, оскільки саме дослідження текстів, зокрема, їх наративної природи, виявили цілий ряд дискримінаційних гендерних аспектів, що зумовило нові аспекти феміністської критики цивілізації. Стать і статеві відмінності давно осмислені людством і реалізовані як в соціальній практиці, так і в культурі. У соціальній сфері це виразилося у становленні маскуліної цивілізації, де вирішальну роль грав чоловік. Дана обставина зумовила нерівне становище жінки і чоловіка в суспільстві, що в кінцевому підсумку викликало боротьбу за емансипацію, феміністські рухи,

обговорення гендерних, сексуальних і подібних проблем. Реалізація вимог рівності часто виглядає, як спроба поставити жінку на місце чоловіка. Доводиться, наприклад, що жінки можуть бути відмінними керівниками підприємства або держави, освоїти будь-які, навіть «чисто чоловічі» професії та види спорту. Складається досить парадоксальне явище. Дотепер цивілізація силою витісняла жінку на периферію, тепер силою ж намагається поставити її поряд з чоловіком, а точніше, на місце чоловіка. У цьому змагаються самі жінки: менша їх емансипована частина робить хорошу кар'єру, домагається успіхів у важкій атлетиці і боксі, а більша їх емансипована частина п'є, курить, б'ється і матюкається не гірше чоловіків. Іншими словами, сучасне суспільство не створило для жінки нові соціальні ніші, а використовує старі, вписуючи її в чоловічу за своєю суттю соціальну систему. Чи не є це іншим втіленням нерівності? Чи можливі в сучасному суспільстві умови для реалізації саме жіночого начала? Чи розуміє сучасна наука суть жіночої природи, якщо не зводити до неї очевидні біологічні та психологічні відмінності від чоловіків? Чи існують справді рівні, хоча і неоднакові, соціальні ролі чоловіків і жінок? Ці та багато інших питань окреслюють досить широке поле гендерних досліджень, де наративна складова відіграє далеко не останню роль, а нерідко і ключову. На перший погляд гендерні проблеми мають чисто соціальний зріз: досить звільнити суспільство, як наприклад, міркували марксистки, і жінка стане вільною. Багато хто і зараз вважає, що для досягнення справжньої рівності потрібно змінити соціальну систему так, щоб ключові соціальні ролі перестали бути тільки чоловічими, і щоб жінка змогла на рівних реалізувати свої біологічні, психологічні та інші особливості. У цьому плані не повинен викликати подиву приклад соціальної рівності (за умови, що в ньому хоча б частково жіноче начало представлено, хоча це аж ніяк не безперечно): жінка, що організує догляд за власним сімейним вогнищем і вихованням своїх маленьких дітей, має бути прирівняна до керівника солідної фірми з відповідними почеснями і доходами, оскільки у неї не менш важлива і не менш важка робота. Однак, будь-які часткові або радикальні соціальні зміни, в тому

числі, в положенні жінки, відбуваються тільки після того, як в культурі сформуються нові образи, наративи, символи, в даному випадку – жіночі.

В рамках культури статеві відмінності реалізувалися у відповідних символах, наприклад активного, чоловічого начала і пасивного, жіночого начала, що знайшло своє вираження в міфах різних народів. У філософії та інших сферах культури устанавлюється розходження, а то і протилежність, між культурою і природою, духом і тілом, розумом і почуттями. Причому «жіноче» тлумачиться як природне, а не культурне, тілесне, а не духовне, чуттєве, а не розумне. «Чоловіче», навпаки, співвідноситься з культурою, духом, розумом. Таким чином, саме «чоловіче» набуває загальнолюдського, загальнокультурного, цивілізаційного, універсального звучання. А «жіноче» стає частковим, маргінальним. Вже Піфагор і піфагорійці, проводячи класифікацію чисел, називали кращі з них непарними, квадратними, чоловічими, а гірші - парними, прямокутними, жіночими.

У художній літературі та мистецтві склалися дві групи протилежних жіночих образів. З одного боку – образи прекрасної дами або матері як ідеальної жінки, надихаючі на усілякі героїчні і творчі звершення, з іншого – образи грішниці, спокусниці, що виникають з чуттєвості і пов'язаної з нею сексуальності. Навіть у рамках сучасної ситуації усвідомлюється як жіночий недолік невідповідність між реальною жінкою та її культурними символами, причому однаково поганий недолік, як ідеальності, так і сексуальності. Дана культурна символіка увійшла в глибинні пласти філософії та історії, літератури і мистецтва, наукових теорій і релігії, мови та побуту, задавши відповідні парадигми сприйняття та облаштування світу. Тому щоб дійсно змінити місце жінки в суспільстві і в культурі, потрібно змінити саму парадигму розуміння світу взагалі. Потрібно переглянути сконструйований в культурі образ, переописати відповідні історичні та соціальні наративи. Тим часом, дана символіка увійшла в усі розповідні структури: міфологічні, історичні, релігійні, побутові, рекламні, анекдотичні і т.п. Будь-яке оповідання про жінку або про щось інше, що має до неї хоч якийсь відношення, ґрунтується

на вищеназваних культурних символах і образах, що стали стереотипними. Наприклад, якщо рекламуються пральні машини, кухонне начиння і меблі, дитячі памперси, нові рецепти або бульйонні кубики, то обов'язково в рекламному ролику присутній не чоловік, а жінка, котра готує їжу, пере, прибирає, доглядає за дитиною, тобто виконує запропоновану їй соціальну роль і реалізує культурний символ берегині домашнього вогнища, щоб не сказати прислуги. Подібні наративи мають здатність конструювати соціальну реальність.

В той же час відомо, наприклад, що тексти, які описують і пропагують здоровий спосіб життя, переописали, змодельювали і практично повсюдно реалізували соціальну реальність, в якій не схвалюється куріння, незважаючи на рекламу сигарет. Феміністські тексти намагаються чинити подібний вплив. Важлива роль відводиться наратологічним дослідженням різних текстів на предмет виявлення і критики дискримінаційних наративів, що неявно містяться в них. Наприклад, в підручниках з біології та медицини ряд феміністських критиків знаходять приховані антижіночі наративи. Оповіді про запліднення фактично ув'язуються авторами підручників з героїчними міфами. Активність сперми там передається як свого роду битва, причому сперматозоїди уподібнюються підкорювачам гірських вершин, які з ризиком для життя вчиняють виснажливу подорож на шляху до заповітної мети. На думку феміністських критиків, автори навчальної та наукової літератури схильні описувати процес запліднення клітини в драматичних термінах, відповідних культурним статевим символам активних чоловіків і пасивних жінок або казковим персонажам: царевичу, що активно шукає, і сплячій красуні, пробудженої його поцілунком.

Досліджуючи історію науки, феміністи виявляють приховані біографічні та автобіографічні наративи вчених-чоловіків, де очевидна другорядність жінок. Наприклад, нобелівський лауреат Р. Фейнман уподібнює свою теорію коханці, обожненої їм спочатку з юнацьким самозабуттям, але потім постарілу і

подурнілу, але, яка, тим не менш, стала надійною дружиною, що народила йому кілька хороших дітей – наукових ідей.

Якщо переописати наративи в біологічних і в соціально-гуманітарних науках, де атрибути маскулінності чи чоловічий погляд на світ підносяться як єдино можлива норма, де статеві відмінності визнаються лише в якості стабільного і стандартного набору соціальних ролей, то це буде значний крок до переопису побутових, рекламних та інших наративів і, в кінцевому рахунку, до реконструкції соціально сконструйованих гендерних стереотипів. Питання лише в тому, чи можливий такий повсюдний переопис?

Таким чином, наративна складова є ключовою також і в гендерній проблематиці, що є однією з центральних проблем гуманітаристики. Ймовірно, вирішення багатьох соціокультурних проблем, як і гендерних, неможливо без дослідження відповідних наративів та їх функцій.

Висновки

Таким чином, проблема репрезентативної функції наративу пов'язана з вирішенням питання про онтологію тієї реальності, про яку говорить наратив, оскільки структура і форма наративу неявно задають смисли описуваних подій. Даний опис стає частиною реальності, породжуючи певні наслідки. Отже, можна говорити про конституюючу функцію наративу, яка не просто відповідає за відповідну репрезентацію, а й конститує багато аспектів дійсності. У гуманітарних текстах цей феномен особливо помітний на відміну від природничо-наукових теорій, де наративи можуть не відігравати такої визначальної ролі.

Гуманітарні науки завдяки вивченню наративів відіграють особливу роль у пізнавальній діяльності, в осмисленні людиною власної природи і світу в цілому. По-перше, наративи всюдисущі, вони представлені у всьому, що ми говоримо, робимо, відчуваємо, мислимо і представляємо в текстах. Наративами пронизані художні, релігійні, правові тексти. Тому дослідження наративів покликане внести істотний внесок в усі сфери людського розуміння світу. По-

друге, наративи є частиною мінливої, рухомої людської реальності. Вони й самі надзвичайно рухливі і набувають форми, що відповідають вимогам культурної ситуації. Наратив має широкі можливості задавати порядок, організацію, узгодженість людському досвіду, а головне змінювати їх при зміні досвіду за рахунок гнучкості та відкритості своєї структури і різноманіття своїх функцій. Класичні теоретичні моделі, подібні природничонаукам, такою гнучкістю не володіють. Зокрема, тому не завжди гуманітарні науки повинні будуватися за зразком природничих. Більше того, гуманітарні науки за рахунок дослідження функціональної специфіки наративів можуть прояснити багато природничих й технічних текстів, а головне допомогти зрозуміти підстави будь-якої людської діяльності і дискурсу, набуваючи, таким чином, тієї методологічної загальності, про яку здавна мріяли методологи. На жаль, ця загальність також дуже відносна, хоча б тому, що в наукових текстах існують і ненаративні структури.

Література:

1. White H. Historical Text as Literari Artifact / The Writting of History. Literary Form and Historical Understanding. – Ed. By R. H. Canary and H. Kozicki. The University of Wisconsin Press, 1978. – P. 41-62.
2. Анкерсмит Ф. Нарративная логика: Семантический анализ языка историков. – М.: Идея-Пресс, 2003. – 360 с.
3. А. И. Афанасьев. Гуманитарное знание и гуманитарные науки. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с.
4. Кроссли М.Л. Нарративная психология. – Харьков: Гуманитарный Центр, 2013. – 284 с.
5. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. // Вопросы философии. – 2000. – №3.
6. Декарт Р. Метафизические размышления / Избр. произв. – М.: Госполитиздат, 1950.
7. Степин В. С. Научное познание и ценности технотронной цивилизации // Вопросы философии. – 1989. – № 10.

8. Гайденко П. П. Проблема рациональности на исходе XX века // Вопросы философии. – 1991. – №6.
9. White H. The Writting of History. Literary Form and Historical Understanding. Ed. By R. H. Canary and H. Kozicki. The University of Wisconsin Press, 1978.
10. Ricœur P. Hermeneutics and Human Science. – Cambridge university press, 1995.
11. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. // Вопросы философии. – 2000. – №3.
12. Ратников В. С. Физико-теоретическое моделирование: основания, развитие, рациональность. – К.: Наукова думка, 1995.
13. Пригожин И. Философия нестабильности. // Вопросы философии. – 1991. – №6.
14. Лук'янець В. С. Постмодерністське мислення і раціональність // Постмодерн: переоцінка цінностей: зб. наук. пр. – Вінниця: Універсум-Вінниця, 2001.
15. Агафонова Е. В. Соотношение автора и нарратора в современном философском дискурсе: в контексте смерти субъекта. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db|sect|190>.
16. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. // Вопросы философии. – 2000. – №3.

Содержание

Введення

1. Наратив і реальність. Репрезентативна функція наративу

2. Конституююча і моделююча функції наративу

3. Функції наративу і гендерна проблема

Висновки

Література